

Batóg, Włodzimierz

"Free Speech Movement Digital Archive. Student Protest", University of California at Berkeley,
<http://bancroft.berkeley.edu/FSM/> :
[recenzja]

Dzieje Najnowsze 36/3, 265-269

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

RECENZJE

Ostatni tekst, który omawiamy, to opis dekady Gierka pióra Marcina Zaremby. Temat ten stwarzał szansę przedstawienia drugiej strony przystosowania, a mianowicie przystosowania reżimu — w pewnych granicach oczywiście — do społeczeństwa, czyli zjawiska, o którym wspominał Dariusz Jarosz. To kapitalne zagadnienie nie tylko nie zostało rozwinięte, ale wręcz pozostało nienazwane i tylko od czasu do czasu zamarkowane jednym zdaniem wśród szyderczego opisu manipulacji i podstępnych działań Gierka i jego ludzi. Rozwijając świadczenia socjalne „marnej jakości”, ostrzega Autor, „obywateli zwalniano w ten sposób z konieczności podejmowania ryzyka, działań innowacyjnych i niebezpieczeństw konkurencji typowych dla kapitalizmu” (s. 185). Ciekawe, czy w tym samym czasie rozwijana opieka zdrowotna, społeczna itd. w krajach zachodnich, i to z pewnością o wyższej jakości, powodowała też takie złowrogi skutki. Według Autora zachodziło nawet „dryfowanie (sic!) w stronę socjalistycznego *welfare state* (tamże). Nie trzeba być żeglarzem, aby wiedzieć, że dryfowanie to ruch żywiołowy. Symbolem niewykorzystanej szansy analizy w tym punkcie jest wyraźnie naciągana stylistyka tytułu, mająca niby stworzyć paralelę do „gulaszowego socjalizmu” Kádára. „Bigosowy socjalizm”, termin *hic et nunc* ukuty⁷, kojarzyć się może z Gomułką, ale na pewno nie z Gierkiem i jego polskim volkswagenem — małym fiatem, a dla zamożniejszych i ustosunkowanych (talony!) i z dużym fiatem, czy z importowanym wartburgiem. Gdzie tu bigos? Prędzej już „kiseło” czy kebab w Bułgarii, a nawet pasta/spaghetti na nielicznych co prawda i drogich wycieczkach do Włoch pod koniec dekady. Autor przeciwstawia „siermiężny” socjalizm Gomułki rzekomo „bigosowemu” Gierka. Otóż siermięga i bigos w jednym stały domu. Ale mniejsza o zabiegi stylistyczne. Żal jednak niewykorzystanej szansy analizy. Nawet tak ważny i charakterystyczny problem zastępowania komunistycznego marksizmu-leninizmu przez rodzaj ideologii narodowo-komunistycznej, a właściwie swoisty nacjonalizm, problem przecież nieobcy dla Autora, w tym referacie został skwitowany jednym zdaniem (s. 191-192).

Zbliżamy się do końca tej recenzji⁸. Pozostał jeden krótki komunikat Szczepana Świątka *Opogłębioną historię społeczną PRL. Komunikat źródłoznawczy*. Można się zorientować, że Autor porusza szereg doniosłych spraw, ale podanych tak skrótowo, w formie jakby dyspozycji do przemówienia, że zbliża się do granic bełkotu. Dlaczego tego ważnego omówienia nie rozwinięto choćby do 2-3 s.? Tego nie rozumiem. Wróćmy jednak do spraw ogólniejszych. W ramach jednego niewielkiego tomu znalazło się wiele interesujących opracowań kwestii o wielkim znaczeniu dla zrozumienia i zdefiniowania półwiecza historii społecznej Polski po II wojnie światowej. Można formułować różne zastrzeżenia i życzenia, ale samo ukazanie się tej pracy zbiorowej należy powitać z wielkim uznaniem.

Janusz Żarnowski
Warszawa

Free Speech Movement Digital Archive. Student Protest, University of California at Berkeley, <http://bancroft.berkeley.edu/FSM/>

Internet, poprzez jak się wydaje nieograniczone możliwości techniczne, zdobywa coraz silniejszą pozycję jako narzędzie służące badaniu przeszłości. Historycy najczęściej korzystają

⁷ Autor jednak co chwila powtarza swój nowotwór stylistyczny, co może sugerować, że mamy do czynienia z ówczesnie funkcjonującym określeniem, jak „gulaszowy socjalizm” Kádára w ustach Chruszczowa. Ale to nieprawda. O ile mi wiadomo, nikt takiego określenia wówczas nie używał.

⁸ Dla porządku zanotujmy, że Mirosława Marody figuruje w indeksie jako „Maroda” (s. 216).

z baz danych, elektronicznych wersji czasopism, katalogów bibliotecznych i niektórych źródeł¹. Digitalizacja dokumentów stwarza również możliwość zbudowania wirtualnego archiwum, dostępnego w każdym zakątku świata i przybliżania „globalnemu” historykowi (i wszystkim zainteresowanym) materiałów dostępnych w tradycyjnych składnicach akt.

Te zapewne założenia przyświecały twórcom „Archiwum Ruchu na rzecz Wolności Słowa” (Free Speech Movement), który jesienią 1964 r. wstrząsnął kampusem Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley. W historii tej uczelni FSM jest epizodem niezmiernie ważnym, a dla badaczy powojennych dziejów Stanów Zjednoczonych stanowi cezurę, od której zaczyna się okres wielkiej aktywności społecznej politycznej amerykańskiej młodzieży akademickiej. Tworzenie „Archiwum” zajęło trzy lata, od 1998 do 2001 r., i uczestniczyli w nim także żyjący weterani Ruchu, a jego finansową stronę pokryła darowizna 3,5 mln dol., umożliwiającą gromadzenie źródeł i materiałów dokumentujących rolę Mario Savio i innych działaczy studenckich organizujących strajk i manifestacje w kampusie Berkeley od września 1964 do stycznia 1965 r.

„Archiwum” umieszczone zostało na oficjalnym serwerze uniwersyteckim, nie można więc mieć zastrzeżeń do jego wiarygodności, ponieważ tym samym uczelnia bierze częściową przynajmniej odpowiedzialność za jego zgodność z faktami i zawartość merytoryczną. Twórcy podzielili go na sześć części: bibliografię, dokumenty tekstowe, odsyłacze do zespołów, w których znaleźć można dodatkowe materiały źródłowe, krótką historię archiwum, chronologię wydarzeń oraz materiały filmowe i dźwiękowe pochodzące z kalifornijskich stacji radiowych i telewizyjnych relacjonujących wydarzenia w Berkeley.

Bibliografia odsyła do kilku innych działów. Pierwszym z nich są rękopisy i materiały archiwalne zgromadzone w Bancroft Library, bibliotece uniwersyteckiej w Berkeley. Niestety, nie są one dostępne drogą elektroniczną i część odnośników do nich nie działa; te jednak, które można otworzyć, pozwalają się zorientować, jakie materiały, pośrednio związane z FSM i strajkiem, można wykorzystać. Warto podkreślić, że dział ten zawiera nie tylko informacje o źródłach przechowywanych w Berkeley, ale także innych bibliotekach i ośrodkach naukowych (Hoover Institution oraz inny kampus uniwersytetu kalifornijskiego w Davis). W dziale drugim — „Książki” — znajdujemy podstawową bibliografię konfliktu w opracowaniach i pamiętnikach. Jego bardzo ważną część stanowią fotografie wykonane w czasie strajku. Jest ich w sumie 96, a ich autorem jest Ronald Enfield (Ronald L. Enfield Photographs; po kliknięciu na podkreślenie pojawi się strona Online Archive of California; aby obejrzeć fotografie należy kliknąć na „View Options — Entire Text” po lewej stronie). Innym źródłem fotografii jest książka Maxa Heiricha *The Beginning Berkeley 1964* (New York and London, Columbia University Press, 1968), z której pochodzą zdjęcia przedstawiające głównych uczestników wydarzeń, rozmieszczenie najważniejszych budynków kampusu, sceny ze strajku oraz akcji policji usuwającej demonstrantów. Aby je zobaczyć, należy kliknąć na podkreślony tytuł książki, co odeśle czytelnika do Online Archive of California; kliknięcie na „Entire Text” umożliwi przejrzenie fotografii. Innym cennym materiałem źródłowym jest raport powołanej przez rektora University of California at Berkeley komisji badającej przyczyny protestu studentów i zarzuty kierowane przez nich pod adresem władz uczelni (*Education at Berkeley: Report of the Select Committee on Education*. Berkeley, University of California Press, 1968). Materiał nie jest wprawdzie dostępny w oryginalnym formacie, ale przy jego przygotowywaniu zachowany został podział na strony zgodny z oryginałem, umożliwiając dokładne cytowanie. Dostęp do Raportu możliwy jest w identyczny sposób. Dodatkowo czytelnik zapoznać się może z dwoma

¹ K. Narojczyk, *Internet dla historyków*, „Przegląd Historyczny” 2002, nr 3, s. 321-340.

RECENZJE

ważnymi źródłami — pamiętnikami Davida Lance Goinesa *The Free Speech Movement: Coming of Age in the 1960s* (Berkeley, Ten Speed Press, 1993) i Leona Wofsy, *Looking for the Future*, (Oakland, I. W. Rose Press, 1995), przygotowanymi i dostępnymi elektronicznie w ten sam sposób. Ten sam schemat konstrukcji i udostępniania niektórych materiałów zastosowany został w następnym dziale, pt. „Artykuły”, zawierającym drobniejsze i przyczynkarskie prace na temat Berkeley.

Na kolejny dział, „Relacje ustne” składają się zebrane wywiady z uczestnikami lub bohaterami wydarzeń, czasami luźno związanymi z uczelnią. Niektóre z nich przeprowadzone zostały w ramach Columbia University Oral History Project i znajdują się w Nowym Jorku w Uniwersytecie Columbia, a inne, udzielone przede wszystkim przez pracowników naukowych i przedstawicieli władz uczelni i z tego powodu o wiele ważniejsze, udostępnione zostały w wersji elektronicznej. Umożliwiają one zapoznanie się z pracą komisji powołanej do zbadania przyczyn i przebiegu zamieszek w kampusie oraz analizy żądań i postulatów studentów dotyczących reform programu nauczania.

Znacznie krótszy dział „Materiały i studia” zawiera konkluzje licznych komisji analizujących strajk i jego aspekty. Mamy więc materiały omawiające kwestie dyscyplinarne i ich zastosowanie wobec studentów, działalność polityczną prowadzoną przez młodzież przed wybuchem protestu, zalecenia odpowiedniej komisji zmierzające do reformy programu nauczania, prawne usytuowanie demonstracji studenckich na terenie uniwersytetów oraz raporty sporządzone przez inne komisje. Najważniejsze z nich dostępne są po kliknięciu na tytuł, a następnie odnośnik „View Options — Entire Text”.

Szósty dział, zatytułowany „Oдноśniki”, kieruje w stronę innych materiałów i stron internetowych potrzebnych do zrozumienia i głębszej analizy sytuacji w Berkeley. Czytelnik znajdzie w nim szerokie tło lat sześćdziesiątych na stronach The Sixties Project Primary Document Archive Uniwersytetu Wirginia, historię Student Non-Violent Coordinating Committee, omówienie rozruchów w Kent State University w Ohio w maju 1970 r., czy materiały dotyczące działalności Martina Luthera Kinga. Ich dobór, a także odnośniki do Konstytucji USA i Amerykańskiego Związku na rzecz Swobód Obywatelskich (ACLU), świadczą, że autorzy strony widzą wydarzenia w Berkeley na szerokim tle walki o wolność słowa i prawa człowieka.

W dziale siódmym umieszczone zostały broszury i ulotki wydawane przez samych studentów w czasie strajku i w okresie od września 1964 r. do stycznia 1965 r., kiedy gorączka studenckiego protestu opadła. W elektronicznej formie zamieszczone zostały teksty między innymi Bettiny Aptheker, Hala Drapera, Jacka Weinberga i Mario Savio, a więc czołowych postaci protestu, reprezentujących jednocześnie różne opcje polityczne, od komunistycznych (Aptheker), przez socjalistyczne (Draper), do liberalnych (Savio, Weinberg), oświadczenia i postulaty komitetu strajkowego i samorządu studenckiego.

W ostatniej, ósmej części zamieszczona została dokumentacja prawnych podstaw postępowania przeciwko studentom — uczestnikom strajku, którym groziła sprawa karna przed sądem za odmowę opuszczenia budynków uczelni i kontynuowanie ich okupacji.

Najważniejsze opracowania i źródła dotyczące konfliktu umieszczono w drugiej części zatytułowanej „Dokumenty tekstowe”. W jej pierwszym dziale znajduje się 6 książek w wersji elektronicznej (są to pełne wersje), dotyczących historii uniwersytetu w Berkeley² i wydarzeń

² Wymieniona już książka Maxa Heiricha, *The Beginning. Berkeley 1964*, a także Galen Fisher, *Citadel of Democracy. The Story of the Public Affairs Record of Stile's Hall, the Young Men's Christian Association at the University of California at Berkeley*, Berkeley 1955; *Report of the Select Committee on Education, Academic*

w jego kampusie, które dostępne są w opisany wyżej sposób. Jedyna uwaga dotyczy fotografii, które są niezbyt duże. Możliwość ich powiększenia byłaby pomocna na przykład w czasie prezentacji za pomocą rzutnika.

W drugim dziale znajduje się 57 numerów studenckiego pisma „Daily Californian” opisujących protest młodzieży. Jest to drugie z ważnych źródeł koniecznych do zrozumienia powstania i ewolucji żądań FSM oraz atmosfery panującej w uniwersytecie na przełomie 1964 i 1965 r. Autorzy starali się zachować ciągłość, ale brakuje nr. 35 (listopad 1964 r.; być może, zdaniem Autorów, nie był wart uwagi). W kolejnym dziale umieszczone zostały materiały wytworzone przez studentów studiów magisterskich uczestniczących w strajku, a w następnym materiały pochodzące ze zbiorów władz stanu Kalifornia, badających sytuację w UCB niezależnie od komisji uczelnianej. Następny dział zawiera materiały pochodzące z czasopism, nieraz luźno związanych z samym strajkiem, ale odnoszących się do atmosfery strajku i jego przebiegu. Kolejny dział zawiera ulotki i oświadczenia sporządzone przez protestujących w liczbie 28. Niestety, tak jak w poprzednim przypadku nie są to oryginały, lecz ich wersje tekstowe. Dział pt. „Obrona” zawiera materiały z procesu studentów zatrzymanych przez policję w trakcie usuwania ich z budynku rektoratu. W pozostałych działach znajdziemy listy, oświadczenia władz uczelni, materiały popierających strajk organizacji młodzieżowych, jak SNCC, Students for a Democratic Society, czy SLATE.

Trzeci dział, „Finding Aids”, zawiera inne materiały związane ze strajkiem lub jego bohaterami. Są w nim także zdjęcia z obchodów 20 rocznicy wydarzeń w 1984 r. oraz dokładne inwentarze innych zespołów znajdujących w archiwach Uniwersytetu Kalifornijskiego, Uniwersytecie Stanforda, czy Hoover Institution, a związanych ze strajkiem. Najpewniej powodu ogromnej objętości nie zostały one udostępnione poprzez internet, ale precyzyjny opis zespołu pozwalają na szybkie odnalezienie potrzebnych materiałów czy informacji.

Dział piąty przeznaczono na chronologię „wydarzeń w Berkeley”, obejmującą okres od 16 września 1964 r. do 4 stycznia 1965 r. Podkreślić warto, że nie jest to jedynie wyliczenie dat i zdarzeń, uzupełniono je bowiem obszernymi cytatami z oświadczeń władz uczelni i protestujących. Czytelnik może sobie w ten sposób wyrobić lepszą orientację w argumentach obu stron i kwestiach dotyczących eskalacji konfliktu. Materiał ten zestawiony został przez czasopismo „California Monthly” i opublikowany w numerze z lutego 1965 r..

W dziale szóstym („Media Center”) zebrane zostały materiały filmowe i dźwiękowe ze strajku i protestu studentów. Mają one charakter bibliograficzny, ale wyróżnia się wśród nich fragment (dostępny w formie fragmentu filmu i tekstowej) przemówienia przywódcy strajku, Mario Savio, z 2 grudnia 1964 r., wzywającego do buntu przeciwko bezdusznej uniwersyteckiej maszynie produkcji wiedzy i absolwentów. Natomiast doskonała kolekcja materiałów dźwiękowych znajduje się w dziale „UC Berkeley Social Activism Sound Recording Project — The Free Speech Movement”. Są tu reportaże, relacje zebrane od uczestników i przywódców strajku, zapisy zebrań i dyskusji studentów, nagrania Joan Baez koncertującej dla uczestników wieców, oraz wywierające szczególne wrażenie nagranie z akcji policji usuwającej demonstrujących studentów. Właściwie wszystkie kluczowe momenty protestu mają swoje odzwierciedlenie w nagraniach. W dziale tym znajdujemy również utrwalone oświadczenia władz Berkeley i nagrania dotyczące innych wydarzeń kształtujących atmosferę sprzeciwu w kampusie, głównie z lat 1965-1966 oraz z obchodów rocznicy strajku w 1984 r. W ostatniej części swymi prze-

RECENZJE

myśleniami i ocenami wydarzeń z 1964 r. dzielią się jego uczestnicy, Susane Goldberg i Brad Cleveland.

W ocenie materiału prezentowanego w inny niż tradycyjny dla historyka sposób zachodzi zwykle uzasadniona obawa, że zebrane materiały nie odzwierciedlają w pełni wydarzeń, do których się odnoszą, innymi słowy, że zebrane i udostępnione zostały w sposób nieobiektywny. Faktem jest, że autorzy strony wyraźnie sympatyzują z poglądami protestujących, ale nie przeszkadza to w udostępnieniu ogromnej większości materiału źródłowego dotyczącego FSM. Żałować jedynie trzeba, że niektóre z materiałów, np. ulotki, przekształcono w wersję tekstową, nie decydując się na udostępnienie zeskanowanych oryginałów. Znacznie powiększyłyby to atrakcyjność strony i bez wątpienia byłoby dodatkowym argumentem za jej wiarygodnością. Inną zaletą jest możliwość zamieszczenia plików dźwiękowych i licznych fotografii ukazujących atmosferę i głównych bohaterów strajku. Na pochwałę zasługuje także jasna i przejrzysta konstrukcja strony, jej działów i części, nie sprawiająca trudności w poszukiwaniach. Uboższa jest natomiast jej strona graficzna. Niewątpliwie ten niezwykle przydatny projekt służyć będzie dobrze wszystkim zainteresowanym narodzinami studenckiej kontestacji w amerykańskich kampusach w latach 60. Niezaprzeczalną zaletą „Archiwum Ruchu na Rzecz Wolności Słowa” jest udostępnienie czytelnikowi materiałów o charakterze źródłowym, dokumentalnym i wspomnieniowym bez konieczności prowadzenia żmudnej kwerendy archiwalnej.

Włodzimierz Batóg
Kielce